

ГЕОМЕТРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ПОБУДОВИ КОМПОЗИЦІЇ В СЮРРЕАЛІСТИЧНИХ ІЛЮСТРАЦІЯХ

© Т. Г. Осипова, к.т.н., доцент, Є. С. Харук, студент, НТУУ
«КПІ», Київ, Україна

Определены предпосылки и методологические основы теоретических исследований геометрических составляющих композиции иллюстраций. На основе установленных геометрических принципов созданы оригинальные иллюстрации к сюрреалистическому роману Р. Бротигана «В арбузном сахаре», которые соединили в себе эмоциональную образность, логично мотивированную оригинальность, простоту, конструктивную ясность построения, способствующую более глубокому толкованию текста.

Pre-conditions and methodological bases of theoretical researches of geometrical constituents of composition of illustrations are certain. On the basis of the set geometrical principles original illustrations are created to the surrealism novel Brotigana, «In water-melon sugar», that connected in itself an emotional vividness, logically motivated originality, simplicity, structural clarity of construction, assisting deeper interpretation of text.

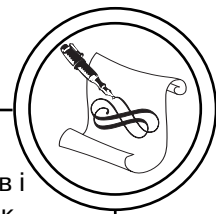
Вступ

Ілюстрації займають особливе місце в архітектоніці книги. Як відомо, вони допомагають читачеві розкрити в художніх образах літератури їх глибинний сенс, відчутти гармонію змісту і виразних засобів ілюстрацій, часом доповнюють і розвивають зміст книги, сприяють вихованню емоційно чуйних людей і формують у них широкий світогляд.

Одним з найбільш поширених, на даний час, напрямів як в літературі так і в образотворчому мистецтві є сюрреалізм. Який, як художній напрям, сформувався на початку 1920-х років у Франції. Одним із засновників і теоретиків сюрреалізму був Ан-

дре Бретон. З точки зору якого, метою творчості повинно бути не відбиток чи відображення навколишньої реальності, а контакт з «вищою реальністю», областю структур несвідомого. Звідси випливає, що «сюрреалізм» пропонує не нові методи і форми, а принципово нове джерело творчості — підсвідомість [3, С. 163–183].

Оформлення сюрреалістичної художньої літератури — вимагає від художника-ілюстратора високої майстерності, вміння застосовувати у своїй роботі різноманітні прийоми і техніки створення гармонійних ілюстрацій, які допомагають ефективному впливу на читача текстового та образотворчого ряду. Як

відомо, поняття гармонії в мистецтвознавстві нерозривно пов'язане з поняттям композиції.

На сьогоднішній день в архітектоніці книги та дизайнні ілюстрації існує багато напрямків теоретичного дослідження композиції, серед яких: геометричний, традиційний, мистецтвознавчий, структурний, семантичний та деякі інші. Всі вони формують множину уявлень про композицію.

Аналіз та узагальнення всіх аспектів сучасного стану досліджень з композиції дозволяють стверджувати, що поняття «композиція» об'єднує декілька сторін творчого процесу естетичного формотворення, а саме безпосередньо проектування, творчий метод та процес мислення [1, С. 13–14].

Отже, всі засоби композиції можна поділити на три основні групи: засоби організації геометричної форми, засоби гармонізації геометричної форми та засоби, що посилюють гармонійну виразність. Але, такий розподіл у загальних випадках слід розуміти як умовний, а деякі засоби композиції (пропорції, ритм, симетрія) однаковою мірою можна віднести як до першої так і до другої груп.

Визначено [2, С. 113–143], що синтез композиції та зв'язок геометричних та композиційних аспектів становить сутність творчого мислення, вони органічно поєднуються між собою, поки не досягається остаточний результат — створення форми.

Вивченням композиційних закономірностей в образотворчому мистецтві займався ряд

видатних художників, педагогів і вчених. Великий внесок у практику й теорію композиції внесли Л. Альберті, Леонардо да Вінчі, Е. Делакруа, Д. Рейнольдї, Д. Вазарі, Е. Пірс, Д. Фрейд, Л. Селема й ін. У нашій країні питання композиції досліджувалися П. П. Чистяковим, А. Н. Кардовським, М. В. Алпатовим, В. А. Фаворським, А. А. Дейнекою, Є. А. Кибриком, М. М. Волковим й ін.

На сучасному етапі особливий інтерес представляють розробки В. Е. Михайленко, М. І. Яковлева, пов'язані з використанням методики полів композиційної супідрядності для аналізу композицій графічних і живописних робіт.

На даний момент книжкова ілюстрація вивчається переважно з точки зору мистецтвознавства, але цього недостатньо. Необхідні детальні дослідження, які б визначали вплив особливостей геометричної побудови композиції на організацію книжкового простору, з метою її гармонійного впливу на читача.

Результати проведених досліджень

Предметом дослідження були вибрані ілюстрації зроблені в сюрреалістичній манері Карі-Лісе, Деніса Дюбуа, Сальвадора Далі, Рафала Ольбинського.

В процесі дослідження визначалися й систематизувалися центрові вузли композицій та їхнє розташування на ілюстраціях, для чого були побудовані сітки моделей супідрядності, які потім накладалися на скановані зображення ілюстрацій.

Відомо, [4, С. 163–183], що комплексна модель супідрядності дозволяє визначити загальні правила композиційної організації картинного простору. В разі використання формату картини з пропорцією сторін 1:1, тобто квадрату, рівність сторін та кутів призводить до найбільш упорядкованого поділу площини лініями визначників та полів супідрядності, що перетинаючись між собою у середині фігури, утворюють групи вузлових точок (рис. 1, а), кількість яких може бути 9, 13 і більше. Де 1–4 — точки перетину ліній полів композиційної супідрядності (ПКС); 1', 2', 3', 4' — точки перетину діагоналей квадрата з колом чіткого зору; 1'', 2'', 3'', 4'' — додаткові. Авторами [4, С. 178–190] встановлено, що при побудові творів квадратної форми у більшості випадків сітка комплексної моделі «поєднується» з зображенням художнього твору, а більшість вузлових точок матеріалізується його акцентно-змістовними формами. Горизонтальні і вер-

тикальні лінії визначників площини квадрата окреслюють розмір «плями» зображення на «тлі» картини. Встановлено, що точки 1'', 2'', 3'', 4'' є додатковими, і характеризують узгодженість між окремими елементами на площині 1' 2' 3' 4'.

Сітка супідрядності прямокутника АВСБ, будується на діагоналях, колі чіткого зору (рис. 1, б) і бісектрисах кутів. При поєднанні двох зображень в одне, отримують графічну модель закономірної узгодженості формотворчих елементів, яка враховує особливості визначників площини полотна і поля чіткого зору.

Аналіз композиційної побудови ілюстрацій різних форматів

Зразком повної відповідності зображення моделі супідрядності можна вважати ілюстрації Кари-Лісе (рис. 2, а.), з співвідношенням сторін 1,23, де сюжет ілюстрації розкривається художником за чіткою композиційною схемою. Голова пер-

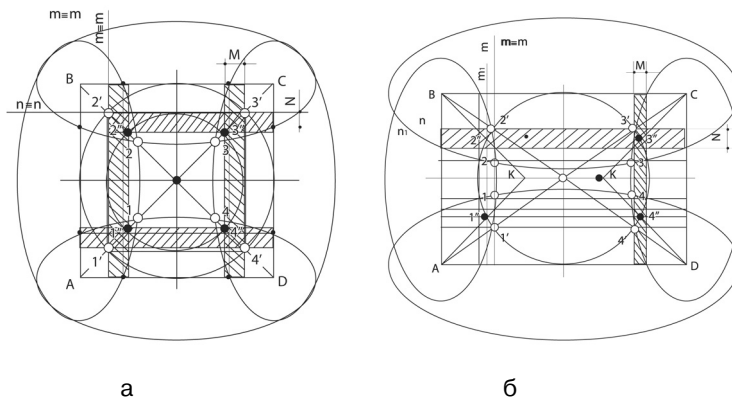
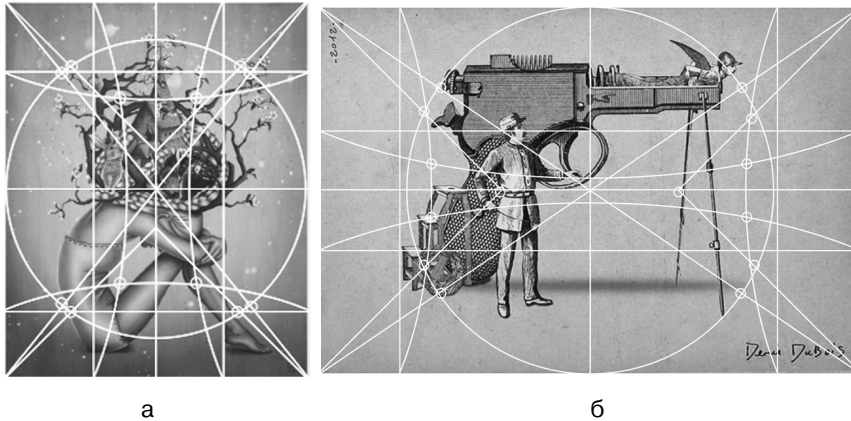
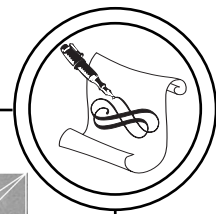

Рис. 1. Комплексна модель супідрядності композиційної організації картинного простору у формі а — квадрату; б — прямокутника

а

б

Рис. 2. Сюрреалістичні ілюстрації: а — Кари-Лісе, б — Деніса Дюбуа

сонажу та її думки про маєток, казковий, або омріяний, вплетені в волосся і акцентуються точками перетину бісектрис верхнього та нижнього кутів прямокутника, співставляючи реальний і фантазійний міри. Крім того, вся постать знаходиться в полі чіткого зору, і утримується вертикалями сітки супідрядності у загальній композиції.

Французький художник-ілюстратор, ХХ століття Д. Дюбуа здобув визнання, як майстер сюрреалістичних творів, що відрізняються сміливістю і екстравагантністю. Поглянувши на які, мимоволі включаєшся в захоплюючу гру, намагаючись розгадати сенс або відшукати ледь помітні асоціативні зв'язки, що стали імпульсом до створення цих зображень, виконаних у стилі абсурду і алогізму. Схема аналізу однієї з ілюстрацій Д. Дюбуа (рис. 2, б) підтверджує майстерність побудови композиції за законами пропорцій формату, зі співвідношенням сторін — 1,5, що має форму витягнутого пря-

мокутника, і являє собою альбомний формат.

Лінії полів супідрядності бокових сторін картини «тримають» постать солдата, рукоятки з одного боку та штатива, мушки і птаха, з другого боку, в просторі картинної площини на деякій відстані між собою, виключаючи їх зближення. Чим демонструє прийом зображення конфліктного протиставлення. Подальший аналіз ілюстрації переконливо свідчить, що мірилом усього в композиції має бути постать солдата, це підтверджується тим, що художник з абсолютною точністю розмістив її між двома основними горизонтальними лініями зонування картинного простору. Графічна схема аналізу проявляє систему врівноваження компонентів.

Схема аналізу побудови ілюстрації польського художника Р. Ольбінського (рис. 3) з співвідношенням сторін, 1,5 та 1,15, також, в ідеалі органічно поєднується з зображенням. Так, всі формоутворюючі елементи, знаходяться, в колі вписаним в прямокутник, а вуз-

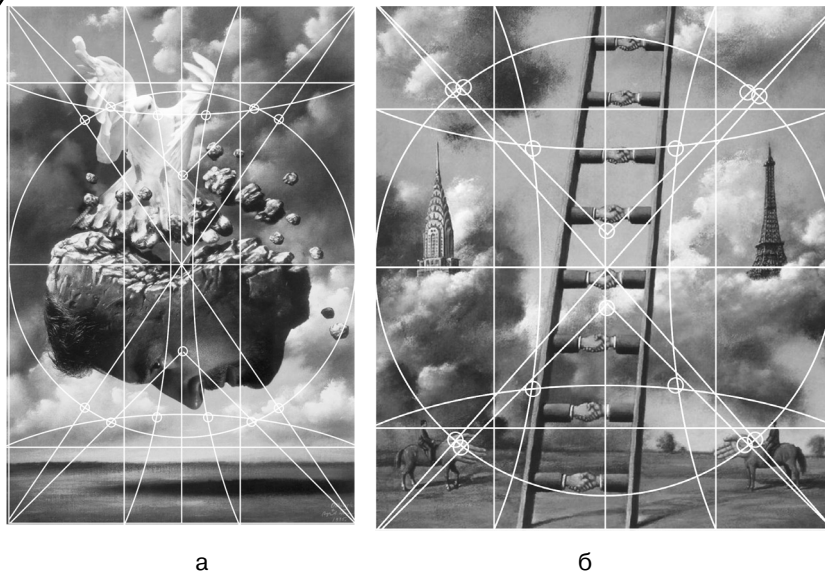
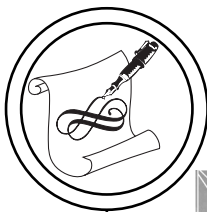

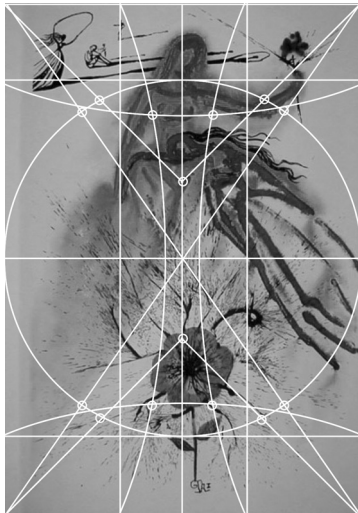
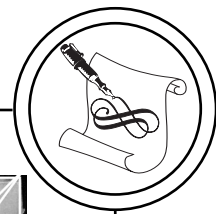
Рис. 3. Сюрреалістичні ілюстрації польського художника-ілюстратора Рафала Ольбінського

лові точки перетину кривих ліній ПКС проєкціюються на елементи, які є акцентами. Крім того, слід зазначити, що лінії ПКС верхньої сторони прямокутника на рис. 3, а, є головною сюжетною домінантою ілюстрації. і відокремлюють чітко виражені «легкі» елементи композиції, характеризуючи верхні граничні межі простору.

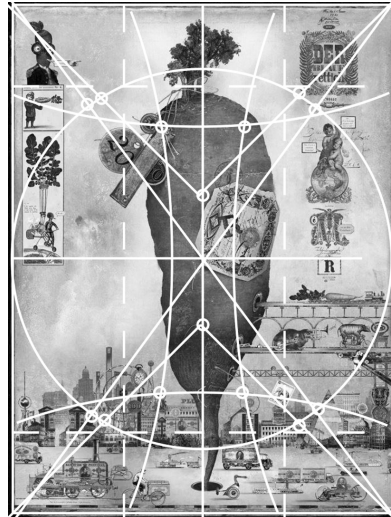
В ілюстраціях іспанського художника С. Далі, який у своїй творчості намагався «прочитати» і передати «послання з вічності», що відкривається лише уві сні, також графічна сітка моделі супідрядності цілком узгоджується з задумом автора щодо виявлення найголовніших аспектів композиції. Схема аналізу її побудови (рис. 4) не протирічить закономірності розташування будь-якого її елемента на площині обраного формату. Так, наприклад, відрізки еліпсів бокових сторін

«утримують» головні елементи ілюстрації. Вертикальна вісь проходить через центральні постаті, підкреслюючи симетрію. Нижній відрізок еліпса на рис. 4, б, визначає глибину простору. Просторові аспекти зображення ілюстрацій не суперечать системі пропорціонування площини.

Отже, аналіз отриманих результатів свідчить про наявність взаємозв'язку композиційного поля та розмірів ілюстрацій. Так у випадку використання форматів ілюстрацій близьких до квадрата найчастіше використовувалась мінімальна кількість опорних точок, характерна для моделі супідрядності першого рівня. У випадку використання форматів яскраво виражених прямокутників композиційна сітка ускладнювалась. Проекція моделі супідрядності підтверджує факт синтезу інтуїції художника і логічного

а

б

Рис. 4. Сюрреалістичні ілюстрації Сальвадора Далі

підходу до побудови композиції закономірними для даного формату.

Композиційна побудова ілюстрацій з урахуванням ПКС

Для ілюстрування був вибраний сюрреалістичний роман Р. Бротігана «В кавуновому цукрі», де до незмінного м'якого гумору, вивернутої навиворіт логіки і поетично філігранної роботи зі словом додаються апокаліптичні нотки, а елегічна пастораль поєднується з фірмовою сюрреалістичною образністю так, ніби немає нічого більш природного.

Для проектування композиційної побудови ілюстрацій до роману Р. Бротігана «В кавуновому цукрі», була використана комплексна модель супідрядності. Організовані на її основі, ілюстрації сприятимуть глибшому тлумаченню тексту, допомо-

жуть читачеві глибше зануритися у фантастичний світ створений письменником, відчутти його атмосферу і настрої героїв, в цілому збагатять видання.

Наведені на рис. 5 ілюстрації являють собою свого роду невеличкі заставки на початку кожної з 3-х частин книги, і розташовані після шмуцтитулів. На рис. 5, а приведена ілюстрація, яка розкриває зміст першого розділу. Формат ілюстрації 65×130 мм з співвідношенням сторін (1:2) тобто, «подвійний квадрат». Загальний вигляд комплексної моделі супідрядності такого прямокутника (рис. 5, а) має деякі особливості, що вирізняють її серед інших. Композиція витягнута по вертикалі і складається з двох рівних частин — верхньої (розбитої на частини голови) і нижньої (у вигляді одягу та умовно реального обличчя). При цьому верхня частина за

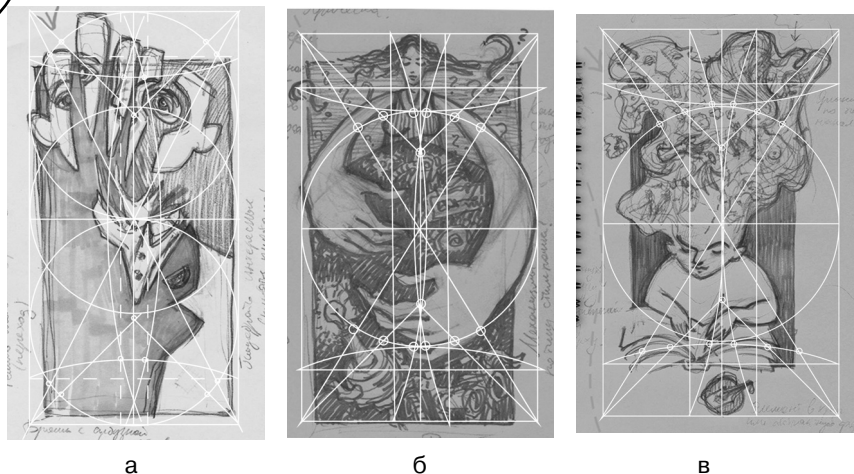

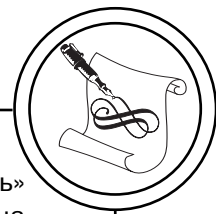
Рис. 5. Сюрреалістичні ілюстрації Євгена Харука

сюжетом, відображає з одного боку: позицію головного персонажу, який провокує масове самогубство через недосконалість навколишнього світу; а з другого боку: певну абсурдність цих подій, з точки зору автора. Активні композиційні точки припадають на виразні очі та кольорові акценти в композиції. В полі чіткого зору, (коло в центрі прямокутника), розміщено головний елемент, відображаючий руйнацію людини, як зовні так і зсередини. Тіло та одяг пропрацьовані умовно, крім броші у вигляді кавуна — символізуючого дивний світ, що занадто довго існує без суттєвих змін. Кожна частина трактується незалежно, про що свідчить різно-масштабність елементів. Об'єднуючим елементом є вертикаль, яка проходить крізь усю роботу, пластика самої композиції підкоряється цій вертикалі.

Отже, організація композиційного простору ілюстрацій,

форматом (1:2), становить певну складність, — так як вони не «охоплюються» поглядом у цілому. Скупчення вузлових точок супідрядності біля верхньої та нижньої сторін прямо кутника пояснює умовний поділ площини картини засобами композиції на дві візуально сприйнятливі квадратні частини котрі дотикаються по горизонтальній осі, не втрачаючи загальної цілісності. Лінії визначників площини, а також їх вузлові точки помітно посилили свій вплив на побудову зображення і сконцентрували його на обличчі. Проте, не залежно від такого поділу площини і утворення двох умовних композиційних центрів, саме завдяки супідрядності, художник може створити більш чи менш активні елементи та змусити деталі працювати на збагачення загального.

Формати двох інших ілюстрацій, мають співвідношення сторін, 1,62, що відповідає зо-

лотій пропорції. Сюжет, ілюстрації (рис. 5, б) пов'язаний з героїнею, основною рисою якої є бажання володіти непотрібними речами. Художніми засобами це передано спрощеним пропрацюванням деталей обличчя героїні, ніби вона не має власного обличчя, і акцентуванням рук, які стягують до купи предмети невідомого походження та призначення. Основу сюжету (рис. 5, в) складає персонаж, від імені якого автор описує світ в якому живуть герої роману. Суть цих подій передана у вигляді думок, серед яких ми бачимо і жителів дивовижного світу, і тигрів, що допомогли з арифметикою, і коханку головного героя, і власне літери та цифри, з яких персонаж сторінка за сторінкою збирає свою книгу.

Для проектування ілюстрацій була застосована комплексна модель супідрядності, яка дозволила побудувати композиції за всіма вимогами формату. Вузлові точки, як бачимо, проєкціюються на такі змістовні акценти як: очі, книгу, руки та інші елементи, що мають важливе сюжетне значення. Тобто основну увагу читач звертає саме на ті елементи композиції, що є найбільш важливими за сюжетом відповідно до тексту. Сам рух персонажів частково підкріється цим композиційним схемам. Для підкреслення динаміки композиції (рис. 5, в),

думки персонажу «перетікають» від центру через руку на сторінки книги.

Висновки

Ілюстрації використовуються для передачі емоційної атмосфери художнього твору, візуалізації героїв, демонстрації об'єктів зображених в книзі. Якими б не були ілюстрації: сюрреалістичними, фігуративними, атрибутивними, символічними чи абстрактними, — в основу їх завжди покладено певні геометричні закономірності. Тобто незалежно від сюжету якість композиції залежить від певної геометрії її побудови.

В результаті дослідження наведено теоретичні принципи формування композицій в книжкових ілюстраціях. Розкрито зв'язок геометричних та композиційних аспектів при формуванні книжкових композицій. Визначені передумови та методологічні основи теоретичних досліджень геометричних складових композицій книжкових ілюстрацій. Виділені основи геометричних принципів побудови композицій в ілюстраціях:

— визначені геометричні основи візуальної організації форми в ілюстраціях;

— встановлені принципово нові зв'язки геометричних та композиційних аспектів в книжкових композиціях.

1. Фаворский В. А. О композиции / В. А. Фаворский. — М. : Искусство, 1933. — № 1 — С. 13–15. 2. Волкотруб И. Т. Основы художественного конструирования / И. Т. Волкотруб. — Киев : Выща школа. — 1988. — 191 с. 3. Андреев Л. Г. Сюрреализм / Л. Г. Андреев. — М., 1972. — 230 с. 4. Яковлев М. И. Композиция + геометрия / М. И. Яковлев. — Київ : Каравела, 2007. — 239 с.

1. Favorskij V. A. O kompozicii / V. A. Favorskij. — M. : Iskusstvo, 1933. — № 1 — S. 13–15. 2. Volkotrub I. T. Osnovy hudozhestvennogo konstruirovaniija / I. T. Volkotrub. — Kiev : Vyshha shkola. — 1988. — 191 s. 3. Andreev L. G. Sjurrealizm / L. G. Andreev. — M., 1972. — 230 s. 4. Yakovliev M. I. Kompozytsiia + heometriia / M. I. Yakovliev. — Kyiv : Karavela, 2007. — 239 s.

Рецензент — П. О. Киричок, д.т.н.,
професор, НТУУ «КПІ»

Надійшла до редакції 20.12.13